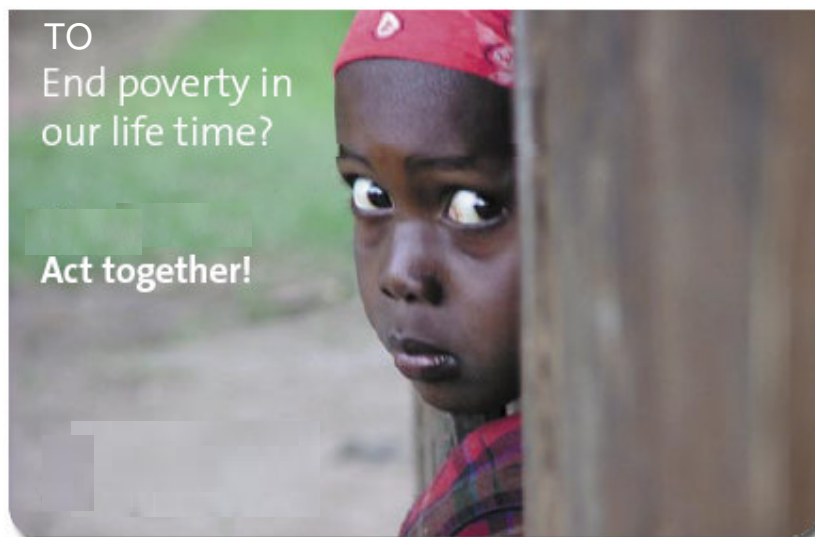

VISIE OP HULP:

Minder armoede dankzij Jeffrey Sachs' *clinical economics* en *social venturing*

- een strategische visie voor
de stichting 'End of Poverty' -

© Copyright 2006; stichting End of Poverty Nederland

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever. Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St. b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St. b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Repro-recht. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatie-of andere werken (artikel 16 Auteurswet 1912), in welke vorm dan ook, dient men zich tot de uitgever te wenden.

Email: info@endofpoverty.nl - Website: www.endofpoverty.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting

Inleiding

- I. Armoede en hulp
- II. Ontwikkelingssamenwerking

Tussentijdse conclusie (1)

- III. Kritiek

Tussentijdse conclusie (2)

- IV. Jeffrey Sachs en het *End of Poverty*-concept

Tussentijdse conclusie (3)

- V. Hulp en *social venturing*

Tussentijdse conclusie (4)

- VI. Politieke, culturele en mentale voorwaarden

Tussentijdse conclusie (5)

Noten

Samenvatting

- Na eeuwen van kolonialisme hebben de gevoelens van plicht en schuld, opgeroepen door de blijvende (extreme) armoede in de meeste landen die ooit door Europese landen gekolonialiseerd zijn geweest, na de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatie het instrument van de ontwikkelingshulp in het leven geroepen, waarbij overheden een centrale, rol bij de armoedebestrijding innamen.
- Een analyse van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid laat een noodzaak voor coherentie zien. Die coherentie betekent namelijk dat het totale beleid vanuit verschillende invalshoeken en disciplines wordt benaderd, maar niet dat op één en dezelfde locatie de problematiek integraal wordt aangepakt (integendeel: het beleid leidt tot scholen in Mali en goed drinkwater in Egypte). Het bedrijfsleven krijgt vooral een adviserende en ideeënaandragende rol toegekend. Het is niet zo dat een bedrijfsmatige aanpak van projecten als zodanig een rol speelt in het beleid.
- Kritiek op de ontwikkelingshulp heeft de afgelopen jaren tot aanpassingen geleid. Om het belastinggeld effectief te besteden en dat goede bedoelingen en goede doelen tot goede en duurzame uitkomsten leiden en daarmee tot het welzijn van de ontvangers is een arbeidszaam proces.
- De nieuwe benadering van de Amerikaanse econoom Jeffrey Sachs – het End-of-Poverty-concept – is een andere stap. Sachs bestrijdt het cynisme dat de ontwikkelingshulp veelal omringt, met een enthousiasmerende bevlogenheid die tot een grootse krachtsinspanning oproept om via een integrale visie op hulp (synergie, multidisciplinaire benadering en aanpak) binnen twintig jaar een einde te maken aan de extreme armoede wereldwijd.

Dit laat onverlet dat enkele aspecten bij Sachs onderbelicht blijven. Hij vraagt om geld om een hoeveelheid projecten op één en dezelfde locatie te beginnen en de vijf doelstellingen te realiseren (Big Five). Over de vraag *hoe* deze projecten moeten worden gemanaged om ze efficiënt en effectief te laten verlopen, over de vraag hoe kan worden bereikt dat deze projecten tot een duurzame oplossing zullen leiden, en welke rol het bedrijfsleven of een bedrijfsmatige aanpak, daarbij kan spelen – over deze kwesties heeft Sachs veel minder te zeggen.

- Op deze vragen heeft het *social venturing*-concept antwoorden. Het concept van de *social venturing*, als aanvulling op de integrale benadering van Sachs, reikt de elementen aan – d.w.z.: een combinatie van het beste wat markt, overheid en middenveld te bieden hebben – die de zwakheden van voorgaande concepten corrigeren, en presenteert zich daarmee als een reële en serieuze partner om bevlogen doelstellingen zakelijk en met succes te realiseren.

Het *social venturing*-concept richt zich niet alleen op een bedrijfsmatige aanpak van ontwikkelingssamenwerking, maar ook op het zelfstandig laten verwerven van eigen inkomensactiviteiten. Hierdoor kan de lokale bevolking meer gaan verdienen en eigen gemeenschapsfondsen opzetten. De aanpak van de *social venturing* stimuleert het dragen van zelfstandige verantwoordelijkheid door de burgers van de lokale gemeenschap.

Hierdoor moeten zij blijvend bereid zijn om bij te dragen aan de opbouw van gemeenschapsfondsen en die te beheren door een lokale beheersstructuur in te richten.

- Microfinanciering is een belangrijk instrument, wat past binnen de bedrijfsmatige, integrale aanpak van armoedebestrijding van een *social venturing*-concept.
- Het succes van welke benadering dan ook is sterk afhankelijk van juridische (staatsrechtelijke), culturele en mentale voorwaarden, die lokaal bepaald zijn maar in alle gevallen aparte aandacht verdienen.
- Achter al deze factoren schuilt echter een meer fundamentele factor, die samenhangt met levensbeschouwelijke zaken en het daaruit voortvloeiende mensbeeld. Cultuurbeïnvloeding en gedragsverandering dienen op dit meest fundamentele niveau in te zetten omdat het welslagen van welke ontwikkeling dan ook afhankelijk is van primaire zaken als een besef van plicht en verantwoordelijkheid, persoonlijke hygiëne, schulden aflossen, trouw in relaties, etc. etc. Aandacht voor deze fundamentele zaken in het onderwijscurriculum dient daarom een integraal onderdeel van ieder ontwikkelingsprogramma te zijn.

Inleiding

Ruim een halve eeuw na de Tweede Wereldoorlog en het proces van dekolonisatie, en ruim vijftien jaar na de val van de Muur en de schijnbare overwinning van liberalisme en kapitalisme, leeft een groot deel van de wereldbevolking nog altijd in schrijnende armoede en onder mensonwaardige omstandigheden. Terwijl vele rijken gevangen zitten in hun jachtige levensstijl en hun vooroordelen ten opzichte van armoede, zitten vele armen opgesloten in apathie en soms zelfs fatalisme. Bewogenheid met het lot van de verre naaste verbiedt ons echter om lijdzaam toe te zien of te vervallen tot het pessimisme en cynisme dat we veel om ons heen horen. Tegelijkertijd geldt dat zij die hulp willen bieden, hulp moeten willen geven die werkelijk helpt en niet alleen henzelf een goed en zelfvoldaan gevoel geeft. Om die reden blijft het zoeken naar het beste concept dat het mogelijk maakt om de hulp te bieden die tot een daadwerkelijke verbetering van de leefomstandigheden van onze verre naaste leidt, zonder hem blijvend van onze hulp afhankelijk te maken.

Geïnspireerd door het concept dat de Amerikaanse econoom Jeffrey Sachs in zijn boek *The End of Poverty: How We Can Make It Happen In Our Lifetime* uiteen heeft gezet, hebben drie stichtingen van Nederlandse ondernemers zich aaneengesloten tot de stichting End of Poverty, die niet alleen het boek van Sachs wil verspreiden maar ook de handen ineen wil slaan om in actie te komen in de strijd tegen armoede. Het gaat hier om de Rural Relief & Development Foundation die actief is met integrale armoedebestrijding in de staat Andhra Pradesh (India), om *PassionConnects* dat zich voor de allerarmsten in Ethiopië inzet, en om Ceylon Christian Care dat hulpprojecten biedt in het oosten van Sri Lanka. Inmiddels heeft The Well Foundation zich als lid bij ons initiatief aangesloten.

De voordelen van een toepassing van het End-of-Poverty-concept zijn tweeledig. Het reikt ons een verbeterde methodiek aan om tot een integrale aanpak van hulp en ontwikkeling te komen (zie hoofdstuk IV). En toegepast op de stichting die wij willen zijn, biedt het de manier om individuele initiatieven zodanig te stimuleren en te coördineren dat er een samenhangende beweging ontstaat, die een gezamenlijke visie wil uitdragen. Het leek het ons goed om met de waardering van de inbreng van alle betrokkenen een stichting tot promotie en ter bevordering van dit concept op te richten.

Als stichting willen wij fungeren als platform voor begunstigers, partijen en derden – afkomstig uit de politiek, het bedrijfsleven en de wetenschap. Hierbij kan de stichting een faciliterende, ondersteunende en adviserende rol vervullen aan de doelstellingen van het EoP concept. Vanuit de wetenschap willen wij ook reflectie op ons werk stimuleren, zodat herhaalbaarheid en duurzaamheid kunnen worden onderzocht van onze visie. Verder zal het stimuleren van fondswerving een belangrijke activiteit van de stichting zijn om projecten mogelijk te maken en activiteiten op het terrein van de integrale armoedebestrijding.

Reflectie op het concept van Sachs heeft ons ertoe gebracht enkele modificaties en aanvullingen te beschrijven, die er vooral op gericht zijn een model te ontwikkelen dat tot meer duurzame resultaten kan leiden en op zo snel mogelijke verzelfstandiging van de hulpontvangers. Bij het ontwikkelen van deze visie hebben we dankbaar gebruik gemaakt van ideeën uit het nieuwe gedachtegoed van de *social venturing*, waarbij een bedrijfsmatige aanpak het programma stuurt en begeleidt (zie hoofdstuk V).

Met deze brochure treden wij als stichting naar buiten om onze visie aan zoveel mogelijk ondernemende mensen te presenteren. Wij zouden graag zien dat we de krachten kunnen bundelen en hopen dan ook dat onze visie veel mensen en (vermogens)stichtingen zal inspireren en hen zal doen besluiten zich aan te sluiten. We nodigen hen daartoe van harte uit!

Namens de stichting End of Poverty,

Het bestuur

I. Armoede en hulp

De westerse wereld verkeerde begin jaren negentig in een juichstemming. Het communisme was verslagen en de 'tweede wereld' van Sovjet-Unie en Warschaupact geïmplodeerd. Het liberalisme, de democratische rechtsstaat en de vrije markt hadden gezegevierd. De geschiedenis had haar einde bereikt. De grote ideologische geschillen waren beslecht. De triomftocht van het kapitalisme over de rest van de wereld kon beginnen. De overwinning op de grote vijanden van de mensheid – honger en gebrek, geweld en onveiligheid, ziekte en dood – leek wereldwijd nog slechts een kwestie van tijd.

Vijftien jaar later is dit optimisme danig getemperd. Dat komt niet alleen door 9/11 en de permanente dreiging van aanslagen door de extremistische islam op de vrije westerse wereld, maar ook door het minstens zo hardnekkige probleem van de *blijvende armoede* in de wereld. Weelde en armoede blijven ongelijk verdeeld over de wereld.

Enkele eeuwen geleden was die verdeeldheid veel minder. Vrijwel iedereen was arm en behoeftig, op een kleine minderheid van heersers en grootgrondbezitters na. De Industriële Revolutie, ondersteund door een stijging van de productiviteit in de agriculturele productie, ontketende vanaf ongeveer 1800 een periode van ongekende economische groei. In de afgelopen twee eeuwen is de wereldbevolking verzesvoudigd, terwijl het inkomen per hoofd van de bevolking tussen 1820 en 2000 vernegenvoudigd is. In de Verenigde Staten steeg het zelfs 25-voudig.

Maar de 'zegeningen' van het kapitalisme hebben niet kunnen voorkomen dat er begin eenentwintigste-eeuw wereldwijd jaarlijks 8 miljoen mensen (dat is 20.000 mensen per dag) naamloos sterven omdat ze te arm zijn om in leven te blijven. Van het totaal van de wereldbevolking (6 miljard mensen) leeft bijna de helft in armoede. Voor een grote groep van hen (1,2 miljard mensen) geldt zelfs dat ze in extreme armoede leven: zij hebben minder dan \$ 1 per dag te besteden, en dat betekent dat het hun aan de basisbehoeften om te overleven ontbreekt. Zij lijden chronisch honger, hebben geen toegang tot gezondheidszorg, veilig drinkwater, sanitaire voorzieningen, onderwijs, hebben nauwelijks een dak boven hun hoofd of kleding. Voor anderen, de gematigd armen, geldt dat die toegang wel hebben, zij het maar nauwelijks. Zij hebben iedere dag \$1 tot \$2 te besteden. Een derde groep, die in relatieve armoede leeft, verkeert onder het nationale gemiddelde en mist de dingen die de middenklasse voor vanzelfsprekend houdt.

Van de mensen die in extreme armoede leven, woont de helft in Afrika. Terwijl het percentage van de extreem-armen in Oost-Azië in de periode 1981-2001 is gedaald van 58 naar 15 procent, en in Zuid-Azië van 52 naar 31 procent, blijft de situatie in Afrika onverminderd slecht. Iedereen kent de verhalen over dorpen in bijvoorbeeld Malawi, waar droogte en ziekte (malaria) alle ontwikkeling belemmeren, en de bevolking vooral nog uit ouden van dagen en kinderen bestaat omdat de generatie van de volwassenen is gedecimeerd als gevolg van AIDS.

Ondanks de kloof tussen het rijke, welvarende Westen en de vele arme landen in Afrika, Azië en Zuid-Amerika, zijn de 'Eerste' en de 'Derde' Wereld nauw aan elkaar verbonden geweest door een lange periode van *kolonialisme*. Het kolonialisme dateert eigenlijk al uit de vijftiende eeuw, maar brak pas goed door als gevolg van de negentiende-eeuwse Industriële Revolutie. Ondernemerschap en economische groei leidden tot de noodzaak om in overzeese gebieden grondstoffen voor de industrie en nieuwe afzetmarkten voor kapitaal (investeringen van kapitaaloverschotten) en productie te vinden. Aan het einde van de negentiende eeuw deelden de West-Europese landen het hele Afrikaanse continent in hoog tempo onder elkaar op, en in 1900 heerste het kolonialisme op aarde. Deze periode heeft tot en met de Tweede Wereldoorlog geduurd, toen de volkeren in Azië en Afrika het koloniale juk van zich afwierpen.

Over het kolonialisme bestaan de nodige misverstanden. Koloniale regimes zouden slechts hebben bestaan in brute exploitatie van de armen. Maar de vraag naar winst of verlies, goed of kwaad, laat zich niet in simpele termen beantwoorden. De Leidse historicus H. L. Wesseling,¹ bijvoorbeeld, kwam tot een genuanceerder conclusie, op grond van het meest moderne onderzoek:

Het is ... duidelijk dat men zich de koloniale situatie niet moet voorstellen als een situatie die slechts door gewelddadige onderdrukking van het verzet hiertegen in de hand kon worden gehouden. Toen dat verzet na 1945 echt kwam, waren de Europeanen snel verdwenen. De koloniale situatie was een gecompliceerd stelsel van checks and balances, van verzet én samenwerking, van sociale stijging voor sommigen, daling voor anderen en onverschilligheid voor de meesten, een situatie waarin de gekolonialiseerde bevolking voor een deel was gedwongen tot een passieve, afwachtende rol, maar voor een deel ook meester bleef van het eigen lot.

Het kolonialisme heeft voor Europa economisch niet zo erg veel opgeleverd, aldus Wesseling. De andere kant van de medaille is donkerder. Ten tijde van het kolonialisme verslechterde de levensstandaard van de gekolonialiseerde bevolking en raakten haar industrieën in verval. Daar staat weer investeringen in de infrastructuur tegenover, evenals verbeteringen in land- en mijnbouw, een zekere politieke stabiliteit en een meer geregeld bestuur, scholing en medische voorzieningen.

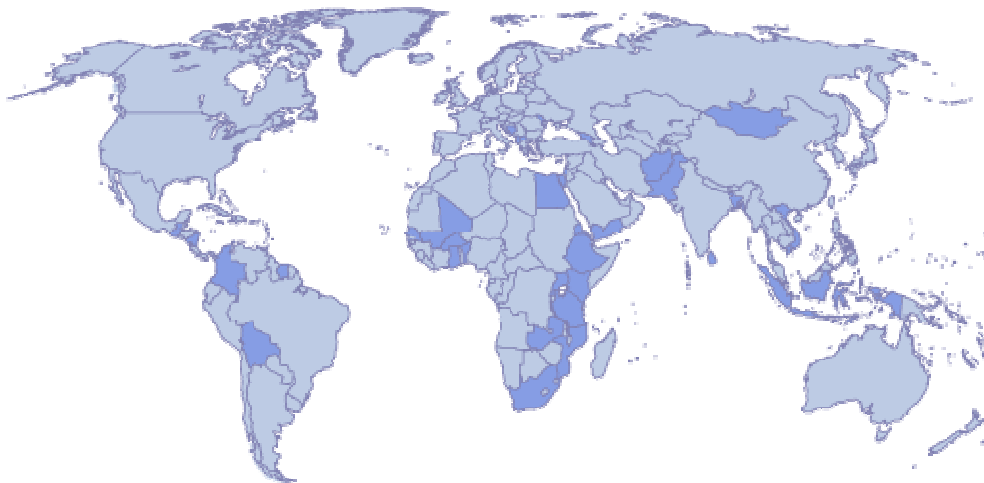
Wel staat vast dat de interpretatie en waardering van het koloniale verleden in de jaren na de Tweede Wereldoorlog uitgesproken negatief is geweest. Een rotsvast geloof in de roeping van het Westen ('the white man's burden' - Kipling) en in de zegeningen van het kolonialisme voor de gekleurde volken, en de trots op de beschaving die het Westen had uitgedragen, maakten plaats voor het schuldgevoel over de winsten, behaald door de uitbuiting van de koloniën. De erfenis van het kolonialisme zou slechts in economische problemen en politieke problemen (dictaturen en eenpartijstaten) hebben bestaan. Voor die politieke problemen moesten wij begrip hebben, en de armoede moesten wij mee helpen oplossen.

Die gevoelens van plicht en schuld hebben het vehikel van de ontwikkelingssamenwerking gecreëerd.

II. Ontwikkelingssamenwerking

Sinds de preek van pater Simon Jelsma op het Plein in Den Haag in 1954 – het begin van het streven naar mondiale solidariteit in Nederland – heeft Nederland in de wereld van de ontwikkelingssamenwerking een *vooraanstaande rol* gespeeld, zelfs (naar eigen zeggen) een ‘internationale voortrekkersrol’. De Nederlandse regering is daar trots op, en houdt vast aan ambitieuze doelstellingen, zoals het streven om vóór 2015 de wereldwijde armoede te halveren (VN Millennium Development Goals). Van het bruto binnenlands product wordt 0,82 procent (dat is jaarlijks 4,2 miljard euro) besteed aan ontwikkelingshulp (van dat percentage gaat 0,1 procent naar milieubeleid). Nederland is daarmee een van de weinige landen die aan de internationaal afgesproken norm voldoet. Nederland is in 36 landen (partnerlanden) actief, maar de helft van het ontwikkelingsbudget gaat naar Afrika, ‘waar de armoede het meest hardnekkig is’².

Op onderstaande wereldkaart zijn de *partnerlanden* met donkerblauw aangegeven. Het zijn (in alfabetische volgorde): Afghanistan, Albanië, Armenië, Bangladesh, Benin, Bolivia, Bosnië-Herzegovina, Boerkina Faso, Colombia, Egypte, Eritrea, Ethiopië, Georgië, Ghana, Guatemala, Indonesië, Jemen, Kaapverdië, Kenia, Macedonië, Mali, Moldavië, Mongolië, Mozambique, Nicaragua, Pakistan, Palestijnse autoriteit, Rwanda, Senegal, Sri Lanka, Suriname, Tanzania, Oeganda, Vietnam, Zambia, Zuid-Afrika.

De hulp die Nederland in deze landen biedt, richt zich in de eerste plaats op armoedebestrijding, maar ook op beter bestuur (‘met aandacht voor mensenrechten en een ondernemingsklimaat dat werk en inkomen bevordert’), op onderwijs, de bestrijding van HIV/AIDS, op goede watervoorzieningen, een goed milieu en reproductieve gezondheid. De samenhang tussen deze thema’s leiden volgens het ministerie ‘tot het behalen van de Millenniumdoelen in 2015’.

De Nederlandse regering is ervan overtuigd dat ontwikkelingssamenwerking 'niet iets is voor de overheid alleen'. Het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking typeert zichzelf als 'coördinator van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid'. De *partners* van de Nederlandse overheid zijn andere donorlanden, internationale organisaties (zoals de Wereldbank), vrijwilligers en het bedrijfsleven. Ruim een kwart van het budget voor ontwikkelingssamenwerking gaat naar multilaterale programma's van de Verenigde Naties, de Europese Unie, de Wereldbank en diverse regionale ontwikkelingsbanken. Deze afstemming en coördinatie moet voorkomen dat landen en organisaties dwars tegen elkaar inwerken (waarbij, bijvoorbeeld, enerzijds wapens aan een bepaald land worden geleverd, terwijl tegelijkertijd pogingen worden ondernomen in dat land een gewapend conflict te voorkomen, of waarbij hulp aan kleine veeboeren wordt gegeven om hen te helpen overleven, terwijl anderzijds de marktprijzen voor rundvlees 'wurgend laag' worden gehouden). Hoewel Nederland met de 36 genoemde partnerlanden een bilaterale ontwikkelingsrelatie onderhoudt – wat betekent dat de Nederlandse regering ontwikkelingsgeld via de overheid van een ontwikkelingsland besteedt – wordt veel van het feitelijke handwerk niet door de overheid maar door (nationale en internationale) *maatschappelijke organisaties* gedaan. Deze organisaties kunnen armoede bestrijden in landen waar Nederland niet met de overheid wil of kan samenwerken. Zij werken vaak samen met lokale partnerorganisaties, die goed op de hoogte zijn van de specifieke behoeften van de bevolking en de culturele omstandigheden. De totale steun aan nationale en internationale maatschappelijke organisaties (rechtstreeks of via de Nederlandse ambassades in die landen) omvat ongeveer een kwart van de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking.

Een specifieke groep onder deze organisaties zijn de *medefinancieringsorganisaties* (MFO's). Zij steunen partnerorganisaties in ontwikkelingslanden en krijgen daartoe geld van de Nederlandse regering. Op dit moment zijn er zes MFO's:

- Cordaid (katholiek)
- ICCO (protestant)
- Novib (links)
- Hivos (humanistisch)
- Terre des Hommes, en
- Plan Nederland.

In het budget van Ontwikkelingssamenwerking wordt jaarlijks 11 tot 14 procent voor de medefinanciering gereserveerd. De MFO's kunnen niet meer rekenen op een vast percentage van het OS-budget. De omvang van de subsidie is van jaar tot jaar afhankelijk van de kwaliteit van de projecten en programma's.

Daarnaast verleent het ministerie *subsidies* aan een lange lijst van organisaties, bedrijven en individuen die zich met ontwikkelingssamenwerking bezighouden. In de 2,1 miljard euro die minister Agnes van Ardenne (voormalig vice-voorzitter van Cordaid) te verdelen had, delen in de periode 2007-2010 58 grotere en kleinere, oudere en jongere organisaties. Plan Nederland viel buiten de prijzen.³

Het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking is ervan overtuigd dat zijn beleid 'resultaten boekt'. Het heeft zelfs een brochure samengesteld – getiteld: *Resultaten in beeld* – waarin aan de hand van elf voorbeelden duidelijk wordt gemaakt 'wat de Nederlandse overheid doet en wat het effect daarvan is'. Die voorbeelden variëren van onderwijs in Mali, drinkwatervoorziening in de Egyptische stad Fayoum tot HIV/AIDS-preventie in Tanzania.

Het ministerie stelt zelf nadrukkelijk de vraag naar de *coherentie, effectiviteit en efficiëntie* van het eigen beleid aan de orde.

OS is voor 'geïntegreerd beleid, waarbij diplomatie, politieke dialoog en druk, veiligheidspolitiek, handel, markttoegang en ontwikkelingsamenwerking worden gebundeld'. Ook het woord 'coherentie' valt in de stukken regelmatig. Het gaat daarbij dan niet alleen om afstemming en coördinatie van het Europese en internationale ontwikkelingsbeleid, maar ook om de score op de zogenaamde coherentie-index van het onafhankelijke Center for Global Development (CGD) te Washington. Het CGD beoordeelt de OESO-landen op hun inspanningen in hulp, handel, directe investeringen, milieu, migratie, en vrede en veiligheid. Nederland behaalt op die index de hoogste totaalscore.

Wat betreft de effectiviteit van het beleid, stelt OS dat er 'meer aandacht nodig (is) voor de kwaliteit van het beleid'. Het gaat daarbij om het meten van resultaten, het concentreren van taken, en die gegevens leiden weer tot de samenstelling van de lijst van de 36 partnerlanden.

Zoals al opgemerkt, beschouwt OS het *bedrijfsleven* als een van zijn partners.

'Duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding in ontwikkelingslanden kunnen niet worden gerealiseerd zonder de betrokkenheid van het (inter)nationale bedrijfsleven. Het bedrijfsleven is cruciaal voor economische ontwikkeling, als werkgever en vanwege de aanwezige managementcapaciteit en efficiëntie'. Het ministerie nodigt het bedrijfsleven via een 'call for ideas' uit om 'innovatieve ideeën en initiatieven voor publiek-private partnerschappen' aan te dragen en aldus een bijdrage te leveren aan de armoedebestrijding.⁴

In de samenwerking met het bedrijfsleven gaat het verder om:

- faciliteiten voor het ondernemen met en in opkomende markten (onder andere in ontwikkelingslanden),
- de ontwikkelingsbank FMO (Financierings-Maatschappij voor Ontwikkelingslanden N.V.) die de private sector in ontwikkelingslanden ondersteunt
- een bedrijfslevenprogramma, dat gericht is op het stimuleren van werkgelegenheid in de particuliere sector in ontwikkelingslanden door financiële steun aan gezamenlijke investeringen van Nederlandse en lokale bedrijven. Zo werkt de Nederlandse overheid in Mozambique samen met het Nederlandse waterbedrijf Vitens en met het lokale Mozambikaanse waterbedrijf om te zorgen voor schoon drinkwater voor de bevolking.
- het stimuleren en steunen van maatschappelijk verantwoord ondernemen, zoals internationale bedrijven die zich inzetten tegen HIV/AIDS door hun werknemers voor te lichten en van medicijnen te voorzien.

- subsidies voor bedrijven om de investeringscapaciteit in ontwikkelingslanden te vergroten (Bedrijfsleveninstrumentarium Ontwikkelings Relevante Export Transacties [Oret]).

Tussentijdse conclusie (1)

In het licht van de visie die in deze paper wordt ontwikkeld, vallen twee zaken op bij een analyse van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid:

1. Een analyse van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid laat een noodzaak voor coherentie zien. Die coherentie betekent namelijk dat het totale beleid vanuit verschillende invalshoeken en disciplines wordt benaderd, maar niet dat op één en dezelfde locatie de problematiek integraal wordt aangepakt (integendeel: het beleid leidt tot scholen in Mali en goed drinkwater in Egypte).
2. Het bedrijfsleven krijgt vooral een adviserende en ideeën-aandragende rol toegekend. Het is niet zo dat een bedrijfsmatige aanpak van projecten als zodanig een rol speelt in het beleid.

III. Kritiek

Het koloniale verleden en de blijvende armoede in de wereld hebben gezorgd voor een maatschappelijk klimaat waarin de officiële ontwikkelingshulp brede steun genoot in Nederland, en een man als Tinbergen-leerling Jan Pronk als belichaming van de ontwikkelingshulp in de jaren zeventig en negentig van de vorige eeuw kon uitgroeien tot een nationaal boegbeeld van goede bedoelingen, is het beleid ook altijd – en tegenwoordig misschien wel meer dan ooit – voorwerp van scherpe kritiek geweest. Zozeer zelfs, dat ministerie en organisaties tegenwoordig het gevoel hebben dat ze in het maatschappelijke debat over ontwikkelingshulp in het defensief zijn gedrongen. De kritiek komt van politici op de rechtervleugel van het politieke spectrum (te beginnen met Frits Bolkestein), maar ook – zij het in mindere mate – van bijvoorbeeld PvdA-leider Wouter Bos, die in het voorjaar van 2004 in een lezing voor de Afrikadag van zijn eigen partij opmerkte, dat er scherper dan voorheen op de effectiviteit van ‘de flink gegroeide ontwikkelingsindustrie in Nederland’ moet worden gekeken. ‘Het is een laffe houding als de PvdA uit angst dat de VVD ermee vandoor gaat het niet over de effectiviteit van de hulp durft te hebben’. Maar de kritiek wordt ook uitgedrukt in rapporten van bijvoorbeeld het Internationaal Monetair Fonds of de Algemene Rekenkamer, wordt ook verwoord door economen en ontwikkelingswerkers zelf, en door journalisten en intellectuelen. Zij hebben zich ontworsteld aan de morele omklemming van de hulpindustrie die door de draagvlakruif in stand wordt gehouden.

De kritiek laat zich als volgt samenvatten:

- De excessieve hoogte van het bbp-percentages als maatstaf voor wat fatsoenlijk en correct is, en de veel te grote hoeveelheden belastinggeld die aan hulp gespendeerd worden, die automatisch meegroeien met iedere stijging van het bbp.

Nederland heeft de afgelopen vijftig jaar zeker 70 miljard euro aan ontwikkelingsgeld weggegeven. Alleen aan Afrika is er sinds 1960 wereldwijd 1000 miljard dollar geïnvesteerd. Al dat geld is verdamppt, want tot structurele en duurzame verbeteringen heeft het allemaal niet geleid.

‘Wat hulporganisaties van hun eigen beperkte collecte-inkomsten doen, moeten ze zelf weten’, aldus Syp Wynia (Elsevier), ‘ook als dat geen nuttig doel dient. Maar een vast portie van de Nederlandse economie via de staat afdragen aan particulieren die dat elders herverdelen, is niet meer te verdedigen’.⁵

- Ontwikkelingshulp, aldus de critici, is eigenlijk ontstaan om ervoor te zorgen dat er ander werk kwam voor de koloniale hulpverleners die Nederland moesten verlaten, en de geldstromen dienen er vooral toe om de illusie in stand te houden dat Nederland ook na het verlies van de koloniën een wereldmacht is gebleven. (Toen de toenmalige ministers Van Aartsen en Herfkens eind 1998 in New York lobbyden om voor Nederland een tijdelijke zetel in de Veiligheidsraad te bemachtigen, deelden zij kaartjes rond waarop de hoogte van de Nederlandse ontwikkelingshulp werd gememoreerd.)

Ontwikkelingshulp is vaak niet meer dan een middel tot politieke macht. 'Het blijft een belangrijke doelstelling onze invloed te behouden en uit te breiden in een land van sub-Sahara Afrika waarvan de grondstoffen (...) en de exploitatie ervan aantrekkelijk blijven. (...) Als België zich niet verdedigt, niet voor zich opeist en bereikt dat het een specifieke rol speelt in de revitalisatie van de grote industrieën van Zaïre, riskeert het een verzwakking van zijn leiderschap in Zaïre, en daarmee zijn specifieke troef die het in staat stelt om aan belang te winnen op internationaal vlak, om bij bepaalde gelegenheden mee aan tafel te zitten van de grootmachten. Het zou op die manier zijn meest efficiënte instrument in zijn buitenlandse politiek verliezen.' Deze woorden lijken een oproep tot militaire actie, maar zijn in feite afkomstig uit een notitie over Zaïre van het Belgische kabinet voor Ontwikkelingssamenwerking.

- Hulp helpt niet (anders dan noodhulp bij ernstige crises, die wel rationeel te verantwoorden is), en dient meer het nationale zelfbeeld en de gemoedsrust van de gever dan het welzijn van de ontvanger. Ontwikkelingshulp is gebaseerd op socialistische en confessionele mythes. 'Het is verrassend', zei prof. dr. Loet Mennes (CDA), 'hoeveel mensen zich binnen het CDA met ontwikkelingssamenwerking identificeren en de ineffectiviteit op de koop toe nemen. Maar ja, ze kopen zichzelf blijkbaar vrij van zondebesef. Op partijbijeenkomsten wordt nog steeds gevraagd of we niet méér moeten besteden. Nee, op wetenschappelijk onderzoek is hun houding niet in het minst gebaseerd. Die houding is gebaseerd op een gevoel. Op een onjuist gevoel, dat wel.'⁶
- In de praktijk blijkt dat landen die nooit enige hulp of slechts weinig hulp hebben ontvangen het goed doen, terwijl landen die veel hulp (hebben) ontvangen, in corruptie en hulpverslaving stagneren. Hulp alleen helpt niet niet, maar kan zelfs schadelijk zijn als het leidt tot corruptie en lokale structuren kapot maakt.

Het Internationaal Monetair Fonds heeft in juli 2005 - aan de vooravond van de G-8-bijeenkomst in het Schotse Gleneagles - enkele rapporten uitgebracht waarvan de strekking was dat er geen bewijs is dat meer ontwikkelingshulp tot meer welvaartsgroei in de ontvangende landen leidt, ook niet in landen met een behoorlijk bestuur. De positieve effecten van hulp worden teniet gedaan door de negatieve gevolgen op de concurrentiepositie van het ontvangende land, en de verschuiving van de inzet van (geschoolde) mensen en middelen van de productieve sector naar de publieke sector waar de ontwikkelingsprojecten zich vaak concentreren. Mislukkingen zijn niet te wijten, aldus het IMF, aan een gebrek aan middelen en goede bedoelingen, maar vooral door een aanpak die niet voorzichtig genoeg is, met meer oog voor het vermogen van landen om meer hulp te absorberen.⁷

De filosoof Hans Achterhuis, zelf ook eens 'derdewereldactivist', meent dat uit de wijze waarop de Nederlandse goede-doelenindustrie met ontwikkelingshulp omgaat, minachting spreekt voor degenen die men wil helpen. 'De hele ontwikkelingshulp kan worden afgeschaft. Landen in Azië die het goed hebben gedaan, zijn nooit afhankelijk geweest van

- ontwikkelingshulp. Tanzania is hét voorbeeld van een land dat aan ontwikkelingshulp kapot is gegaan.’⁸
- Succes is alleen te danken aan afschaffing van hulp en de omarming van het kapitalisme, aan het aantrekkelijk maken van handel en investeringen, aan vrijhandel en het afschaffen van landbouwsubsidies. ‘De verbeteringen in het investeringsklimaat in China en India hebben gezorgd voor de meest dramatische vermindering van armoede in de geschiedenis’, aldus de Wereldbank in haar jaarrapport 2004. In ontwikkelingslanden moeten bedrijven en bedrijfjes kunnen werken, winsten betrouwbaar gespaard kunnen worden voor nieuwe investeringen, moet duidelijk zijn welke grond en welk huis wie toebehoort en dat bezit veilig is. Onder die voorwaarden zorgen burgers voor eigen bloei en opbouw en zijn buitenlandse bedrijven bereid te investeren.

Al dit soort kritische beschouwingen op ontwikkelingshulp is niet zonder gevolgen gebleven. Er heeft zich zelfs een proces doorgezet dat wordt aangeduid met de welluidende term ‘ontpronking’. De ‘nieuw-linkse’ idealen van de jaren zestig en zeventig maakten steeds meer plaats voor realisme. Dit proces heeft ertoe geleid dat het aantal partnerlanden van 49 naar 36 is teruggebracht, dat ontwikkelingsorganisaties niet meer vast op hulp mogen rekenen maar via inschrijvingen en kwaliteitsbeoordelingen naar het beschikbare budget moeten meedingen en dat exportkredieten en militaire vredesactiviteiten sinds 2003/2004 ook uit het bbp-percentages van 0,8 procent worden gefinancierd.

Tussentijdse conclusie (2)

Het is duidelijk dat kritische beschouwingen op ontwikkelingshulp tot aanpassingen heeft geleid, maar dat die aanpassingen de kritiek niet zullen doen verstommen. Om het belastinggeld effectief te besteden en dat goede bedoelingen en goede doelen tot goede en duurzame uitkomsten leiden en daarmee tot het welzijn van de ontvangers is een arbeidzaam proces.

IV. Jeffrey Sachs en het *End of Poverty*-concept

Wie op geen enkele manier door het heersende virus van scepsis en cynisme jegens ontwikkelingshulp is aangetast, en dwars daartegen in een verhoging van de ontwikkelingshulpbudgetten bepleit, is de Amerikaanse econoom Jeffrey Sachs (1954). Sachs, die op zijn achtentwintigste al hoogleraar aan Harvard was, deed praktijkervaring op in Bolivia (waar hij een bijdrage leverde aan de stabilisering van de hyperinflatie) en in Polen (waar hij meewerkte aan de schepping van een markteconomie). Als hoogleraar en directeur van het Earth Institute aan de universiteit van Columbia⁹ en speciaal adviseur van secretaris-generaal Kofi Annan van de Verenigde Naties (het UN Millennium Project)¹⁰, heeft Sachs een visie ontwikkeld op de weg die moet leiden tot een wereld die binnen twintig jaar zowel welvarender als veiliger kan worden. Want wie armoede bestrijdt, neemt, volgens Sachs, de diepste oorzaken van globale instabiliteit weg. Hij heeft die visie neergelegd in het boek *The End of Poverty: How We Can Make It Happen In Our Lifetime* (2005).¹¹ Het boek bevat een aanbevelend voorwoord van de activistische popartiest Bono die samen met Sachs de wereld heeft rondgereisd voor dit boek.

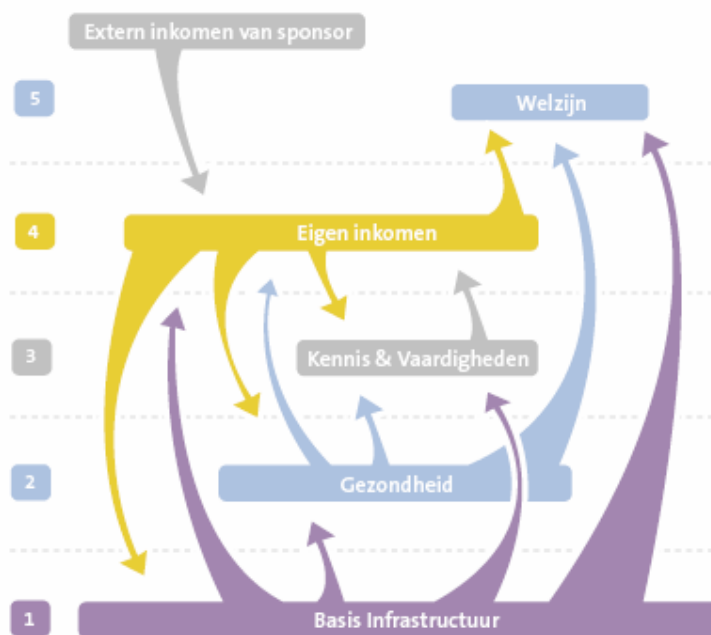
Sachs verwijt de wereld dat het wel met de handen heeft zitten wringen en hooggestemde retoriek heeft geuit, maar in feite bitter weinig heeft gedaan. Hij neemt het de regering van zijn eigen land bijvoorbeeld hoogst kwalijk dat het slechts 0,15 procent van het bbp aan ontwikkelingshulp uitgeeft. Dat komt neer op 16 miljard dollar, en dat steekt volgens Sachs schril af tegen de honderden miljarden dollars die in de oorlog tegen het terrorisme worden gespendeerd. Sachs is ook kritisch op het Internationaal Monetair Fonds (IMF), dat vooral aandrong op het aanhalen van de budgettaire broekriem bij mensen die geen eens geld voor een broekriem hadden. Een nieuwe, wereldwijde krachtsinspanning ('a global network of cooperation among people who have never met and who do not necessarily trust one another') moet ertoe leiden dat de armen op de onderste sport van de ladder van de ontwikkeling terechtkomen, zodat zij daarna zelf naar boven kunnen klimmen. De methode die ertoe kan leiden dat extreme armoede in 2025 tot het verleden behoort, duidt Sachs aan als *clinical economics*. Ontwikkelingseconomie moet fijnzinniger worden dan de afgelopen 25 jaar het geval is geweest, en meer op de moderne geneeskunst gaan lijken. Trefwoorden daarbij zijn: accuratesse, inzicht en praktische zin. Te weinig geld is in et verleden voor een te beperkt aantal doelen ingezet. 'In het echte leven kun je één probleem niet netjes scheiden van de rest. Specialisatie is nuttig, maar je moet het hele web zien.' De oorzaken van armoede zijn 'multi-dimensionaal', ook de oplossingen moeten dat daarom zijn. Schoon water, vruchtbare grond en een goed functionerend systeem van gezondheidszorg zijn voor ontwikkeling net zo belangrijk als wisselkoersen. Duurzame ontwikkeling komt alleen binnen handbereik door een benadering waarin alle facetten, van geografie tot infrastructuur en familieverbanden, aan bod komen. Het gaat om een multidisciplinaire benadering en een synergie van initiatieven en activiteiten. Binnen één *community* moeten alle belemmerende factoren in één keer worden aangepakt. Om het verschil tussen 'leven en dood' te maken zijn er vijf grote interventies nodig ('The Big Five'), en heel veel geld ('large checks') om die wereldwijd mogelijk te

maken. Het is op deze terreinen, en niet op die van corruptie en goed bestuur, dat volgens Sachs de grootste vooruitgang te boeken is:

1. Het opdrijven van de agriculturele productie m.b.v. kunstmest, irrigatie en betere zaden, zodat boeren hun opbrengsten kunnen verveelvoudigen en een snel einde aan chronische hongersnood kunnen maken.
2. Het verbeteren van de basale voorzieningen op het punt van de gezondheidszorg.
3. Investeren in het onderwijs.
4. Het brengen van elektriciteit, om verlichting, koeling, het gebruik van computers en pompen mogelijk te maken.
5. De zorg voor schoon water en sanitaire voorzieningen.

Wat wij, anders dan Sachs, aan de integrale benadering van infrastructuur, gezondheid, onderwijs, en inkomen willen toevoegen, is de notie van het welzijn ('welfare'). Het gaat hier om bestedingen die het mentale leven verrijken, zoals het leren zorgdragen voor elkaar (gemeenschapszin), ontspanning en sport, sociaal-culturele zaken, persoonlijke communicatie- en transportmiddelen.

De uiteindelijke visie wordt in onderstaande figuur helder belicht.¹²

Welzijn kan alleen worden bereikt wanneer aan twee essentiële voorwaarden – gezondheid en inkomen – is voldaan. Wanneer er inkomen is, kunnen andere zaken die voor het welzijn van belang zijn, worden betaald: goede huisvesting, persoonlijke

vervoersmiddelen, elektriciteit, persoonlijke communicatiemiddelen en de mogelijkheid om persoonlijke leningen aan te gaan.

Eigen inkomen is het moeilijkst te bereiken. De belangrijkste voorwaarden daartoe zijn gezondheid, kennis en vaardigheden. Een reguliere dienstbetrekking is de meest gebruikelijke inkomstenbron. Wanneer onvoldoende arbeidsplaatsen beschikbaar zijn, kunnen initiatieven worden genomen zoals Micro- en MKB-kredieten. Voor deze en andere werkgenererende interventies zijn lokale kennis en inzichten onontbeerlijk.

Kennis en vaardigheden worden bereikt via diverse vormen van theoretisch en praktisch onderwijs. Ook hier is gezondheid essentieel om de opleiding in een goed tempo af te ronden.

Gezondheid kan alleen worden bereikt en behouden wanneer aan diverse voorwaarden wordt voldaan: gezond drinkwater, sanitaire voorzieningen, hygiëne, voedzame maaltijden, medische zorg en veilige huisvesting.

En al deze doelen kunnen alleen worden bereikt indien er voldoende mogelijkheden voor transport en communicatie zijn (basale infrastructuur).

Al deze interventies kosten geld, en zullen geld blijven kosten. Omdat het eigen inkomen op vele plaatsen op deze aarde te laag is, is het externe inkomen van sponsors nodig om de cyclus open te breken.

Na een periode van drie tot vijf jaar dient de component van het externe inkomen geleidelijk af te nemen, omdat gezonde, goed toegeruste mensen in staat moeten zijn in de kosten van hun eigen levensonderhoud te voorzien.

Al deze primaire en noodzakelijke verbeteringen hoeven op lokaal niveau volgens Sachs niet eens zo duur te zijn. De gecombineerde kosten, inclusief de kosten ter bestrijding van AIDS, bedragen \$ 70 per persoon per jaar. Een Afrikaans dorp met 5000 inwoners zou met een jaarlijks bedrag van \$ 350.000 al ontzettend geholpen zijn. (Ter vergelijking: de wereldwijde hulp aan sub-Sahara Afrika bedraagt jaarlijks \$ 30 voor iedere daar wonende Afrikaan, maar 'netto' betekent dat slechts \$ 12.) De investering van \$ 70 per jaar voor iedere Afrikaan zou zichzelf al gauw terugbetalen – niet alleen in het aantal geredde levens, schoolgaande kinderen en geredde gemeenschappen, maar ook in directe commerciële opbrengsten voor de dorpen en de kans op duurzame economische groei.

De grote kracht van Sachs is ongetwijfeld zijn enthousiasmerende bevoegenheid. Wanneer hij in zijn boek een stappenplan ontvouwt dat moet leiden tot actie en een overwinning op de traagheid om tot daadkracht te komen, die hij overal waarneemt, eindigt hij met de oproep tot het aangaan van een persoonlijke verplichting: 'Het komt allemaal op ons aan. Individuen, in eenheid samenwerkend, vormen en scheppen samenlevingen. Laat de toekomst van onze generatie zeggen dat we machtige stromen van hoop op gang hebben gebracht, en dat we hebben samengewerkt om de wereld te genezen.'

Tussentijdse conclusie (3)

De nieuwe benadering van Jeffrey Sachs is een grote stap vooruit. Sachs bestrijdt het cynisme dat de ontwikkelingshulp veelal omringt, met een enthousiasmerende bevoegenheid die tot een grootse krachtsinspanning oproept om via een integrale visie op hulp (synergie, multidisciplinaire benadering) binnen twintig jaar een einde te maken aan de extreme armoede wereldwijd.

Dit laat onverlet dat enkele aspecten bij Sachs onderbelicht blijven. Hij vraagt om geld om een hoeveelheid projecten op één en dezelfde locatie te beginnen en de vijf doelstellingen te realiseren (Big Five). Over de vraag *hoe* deze projecten moeten worden gemanaged om ze efficiënt en effectief te laten verlopen, over de vraag hoe kan worden bereikt dat deze projecten tot een duurzame oplossing zullen leiden, en welke rol het bedrijfsleven of een bedrijfsmatige aanpak, daarbij kan spelen – over deze kwesties heeft Sachs veel minder te zeggen.

V. Hulp en *social venturing*

Social venturing is een concept dat ons helpt om problemen op de juiste manier waar te nemen (en op te lossen). Deze probleemwaarneming zelf is weer het resultaat van een bepaalde visie op de samenleving. In de kern komt die visie erop neer dat de drie grote 'spelers' in het maatschappelijke en politieke leven – de overheid (staat), het maatschappelijke middenveld (*civil society*) en het bedrijfsleven (de markt) – in het verleden ten opzichte van elkaar verzelfstandigd zijn geraakt, en nu weer op een creatieve manier tot interactie moeten worden gebracht. Terwijl in het huidige debat socialisten de staat als dé oplossingbrengende instantie zien, liberalen de markt, en christen-democraten het maatschappelijke middenveld, kiest *social venturing* voor het bij elkaar brengen en op een creatieve manier combineren van het beste dat staat, markt en middenveld te bieden hebben.

Juist op het terrein van de ontwikkelingshulp kan deze benadering zeer vruchtbaar worden gemaakt.

Bij een analyse van de traditionele, aan de overheid gelieerde ontwikkelingshulp, blijkt dat de staat ook hier veel taken en verantwoordelijkheden naar zich toegetrokken heeft, maar ook op dit terrein behalve een deel van de oplossing ook een deel van het probleem is. Een van de redenen daarvan is dat de overheid werkt met belastinggeld – dat geld is van iedereen en dus van niemand. Scherpste en prestatiegerichtheid staan dan niet op de eerste plaats, en het gevaar dat uitvoerende instanties een doel op zichzelf worden (en samen een machtige lobbygroep gaan vormen om zich van hun deel in de ruif te verzekeren) ligt al gauw op de loer. Anderzijds is de rol van de overheid onmisbaar, omdat de staat (zelfs in het meest liberale model) de randvoorwaarden moet scheppen waarbinnen ontwikkelingshulp en economische ontwikkeling tot ontplooiing kan komen. Daarbij gaat het natuurlijk om primaire overheidstaken als veiligheid, de garantie en bescherming van eigendomsrechten, en het creëren van een gunstig investeringsklimaat.

De markt alleen is evenmin dé oplossing. Critici van ontwikkelingshulp stellen wel dat we de ontwikkelingshulp (de noodhulp uitgezonderd) maar het beste kunnen afschaffen, en arme landen tot ontwikkeling moeten brengen door alle handelsbarrières te slechten en de krachten van de vrije markt hun werk te laten doen. Een erkend en nuchter deskundige als Ferdinand van Dam (die 36 jaar lang voor het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft gewerkt) heeft zich niet alleen zijn leven lang tegen 'leuke linkse dingen' uitgesproken maar ook met klem van redenen betoogt dat vrijhandel alleen geen goed instrument is om ontwikkelingslanden te helpen. Met name Afrikaanse landen moeten zich veeleer afschermen van de efficiëntere wereldmarkt, om zelf achter tariefmuren hun landbouw en industrie te kunnen opbouwen. Na deze eerste fase, waarin een land de kwaliteit van zijn producten verbetert en autarkie bereikt, kan een land zijn importen gaan beperken en gaan exporteren om deviezen te verzamelen en kapitaal te vormen, en vervolgens ook de importen vrijgeven. Pas in dat vergevorderde stadium is vrijhandel mogelijk.¹³

Anderzijds kan de markt (het bedrijfsleven) wel een mentaliteit en een manier van werken aandragen die voor een betere efficiënte en efficiency van ontwikkelingshulp kan zorgen.

Het middenveld bestaat (*idealiter*) uit verbanden die zelfstandige burgers vrijwillig met elkaar zijn aangegaan om maatschappelijke doelen te bereiken. Het is het grote verband van instituties (gezinnen en families, scholen, kerken, verenigingen) die de 'seedbeds of virtue' zijn, een samenleving een 'bezielt verband' geven, en waarin onbaatzuchtige wederkerigheid centraal staat.¹⁴ Verenigingen opgericht om de verre, behoeftige naaste te helpen (en *idealiter* worden gefinancierd door donaties van burgers), behoren tot dit middenveld.

Deze charitas (filantropie) behoort tot een van de meest verheffende aspecten van de samenleving, maar draagt ook zaden van onvolkomenheid in zich. Het gevaar bestaat dat geven wordt gedaan vanuit schuldgevoelens als een egoïstische emotie, waarbij geven vooral in dienst staat van het 'goede gevoel' van de gever. Het gevaar bestaat ook dat charitas in het geven opgaat, en dat het ontbreekt aan het scherpe en kritische oog dat toeziet op een efficiënte besteding van het gegeven geld en een effectieve realisering van de doelen (als die al gesteld worden).

Social venturing combineert de inspiratie en de financiële middelen van de charitas met het voorwaardenscheppende werk van de overheid en de bedrijfsmatige strengheid in aanpak en de inventiviteit van de markt¹⁵.

Toegepast op ontwikkelingshulp, betekent deze benadering een private vorm van hulp, waarbij charitatief geld wordt besteed in projecten die de integrale benadering van Jeffrey Sachs combineren met een strenge, bedrijfsmatige en meetbare aanpak. Daarbij worden

- inventiviteit,
- een heldere strategie en doelstelling,
- een efficiënte manier van werken,
- voortdurende controle en evaluatie,
- het stimuleren van een bedrijfsmatige aanpak bij de ontvanger,
- en concrete plannen voor een exit-strategie (gericht dus op duurzaamheid en de verzelfstandiging van de ontvangers)

gecombineerd – en dat in landen waarin daadwerkelijk hulp kan worden geboden omdat aan de meest basale randvoorwaarden daartoe is voldaan.

Het *social venturing*-concept richt zich niet alleen op een bedrijfsmatige aanpak van ontwikkelingssamenwerking, maar ook op het zelfstandig laten verwerven van eigen inkomensactiviteiten. Hierdoor kan de lokale bevolking meer gaan verdienen en eigen gemeenschapsfondsen opzetten. De aanpak van de *social venturing* stimuleert het dragen van zelfstandige verantwoordelijkheid door de burgers van de lokale gemeenschap. Hierdoor moeten zij blijvend bereid zijn om bij te dragen aan de opbouw van gemeenschapsfondsen en die te beheren door een lokale beheersstructuur in te richten.

Het kan natuurlijk ook dat niet alleen een ondernemer als mens maar ook een bedrijf als bedrijf aan *social venturing* doet door specifiek, bedrijfs-eigen kennis, kunde en middelen in te zetten in landen en op locaties waar het daaraan ontbreekt. Een goed voorbeeld daarvan is het voorbeeld dat prof. Gert van Dijk heeft gegeven in een interview met het *Nederlands Dagblad*: dat van de bloemenveiling in Aalsmeer dat, zonder direct geldelijk gewin, geld investeerde om in Gaza Palestijnse bloemenkwekers en Israëliische ondernemers in staat te stellen een afzetketen op te zetten.¹⁶

Social venturing is een concept, en als zodanig (hoe goed en doortimmerd het in theorie ook is) een model dat zich in de praktijk moet bewijzen. Het experiment vraagt om ruimte en ondernemende mede-participanten om niet als vervanging maar (voorlopig) als aanvulling op de traditionele ontwikkelingshulp een kans te krijgen om zich te bewijzen.

Microfinanciering

Één van de aanpalende instrumenten aan social venturing als concept voor bedrijfsmatige aanpak van ontwikkelingssamenwerking is microfinanciering. De Verenigde Naties riep 2005 uit tot Year of Microcredit¹⁷. En in 2006 ontving professor Mohammad Yunus, de grondlegger van Grameenbank¹⁸, de Nobelprijs voor de vrede voor zijn baanbrekende werk in microfinanciering. Men ziet dit allerwegen als een belangrijke oplossing voor armoedebestrijding in ontwikkelingslanden. Bij microkrediet gaat het om het verstrekken van kleine leningen aan mensen met zeer lage inkomens om daarmee hun een perspectief te bieden eigen werkgelegenheid op te zetten en daarmee eigen inkomen te verwerven, waardoor de lening kan worden afbetaald. Professor Yunus begon in 1976 in Bangladesh met zijn initiatief. Maar in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw zijn in Thailand, Indonesië, in West-Afrikaanse landen en in Latijns Amerika soortgelijke initiatieven. Yunus is echter een belangrijke voorvechter van microkrediet verstrekking.

Microkrediet helpt niet de armoede de wereld uit. Daarvoor is armoede een te complexe situatie, die niet met één of meerdere kredieten kan worden doorbroken. Armoedebestrijding vereist aandacht voor gezondheidszorg, onderwijs en infrastructuur binnen een verantwoordelijk economisch en social beleid en natuurlijk de afwezigheid van politieke onrust en conflicten. Binnen zo'n integrale aanpak kan microfinanciering een belangrijke rol spelen voor huishoudens om inkomen te verwerven, te sparen, investeringen mogelijk te maken en mogelijkheden te openen voor economische vooruitgang. De relatie die bij microfinanciering wordt gelegd tussen klant en microbank betekent veelal dat armen voor het eerst als een serieuze partner met rechten en plichten worden beschouwd.

Bekende instituten die microfinanciering ondersteunen zijn naast de Grameenbank, OikoCredit (www.oikocredit.org), ProCredit (www.procredit-holding.com), ACCION International (www.accion.org) en Aviskar-Goodwell (www.aavishkaar.org).

Tussentijdse conclusie (4)

Het concept van de *social venturing*, als aanvulling op de integrale benadering van Sachs, reikt de elementen aan – d.w.z.: een combinatie van het beste wat markt, overheid en middenveld te bieden hebben – die de zwakheden van voorgaande concepten corrigeren, en presenteert zich daarmee als een reële en serieuze partner om bevlogen doelstellingen zakelijk en met succes te realiseren.

Het *social venturing*-concept richt zich niet alleen op een bedrijfsmatige aanpak van ontwikkelingssamenwerking, maar ook op het zelfstandig laten verwerven van eigen inkomensactiviteiten. Hierdoor kan de lokale bevolking meer gaan verdienen en eigen gemeenschapsfondsen opzetten. De aanpak van de *social venturing* stimuleert het dragen van zelfstandige verantwoordelijkheid door de burgers van de lokale gemeenschap. Hierdoor moeten zij blijvend bereid zijn om bij te dragen aan de opbouw van gemeenschapsfondsen en die te beheren door een lokale beheersstructuur in te richten.

Microfinanciering is een belangrijk instrument, wat past binnen de bedrijfsmatige, integrale aanpak van armoedebestrijding van een *social venturing*-concept.

VI. Politieke, culturele en mentale voorwaarden

Het succes van welke benadering dan ook is sterk afhankelijk van politieke, culturele en mentale voorwaarden. Die zijn als vanzelf sterk lokaal bepaald, en verdienen in alle gevallen specifieke aandacht omdat het welslagen van projecten erdoor wordt bepaald.

In het vorige hoofdstuk is het belang van het scheppen van goede voorwaarden door de overheid al onderstreept. Maar goede bedoelingen kunnen ook gemakkelijk stranden in culturele omstandigheden. Over de culturele factor bestaat een grondleggende studie van Roel van der Veen, toegespitst op de situatie in Afrika.¹⁹ In de discussie over Afrika worden er volgens Van der Veen teveel zaken voor zoete koek geslikt. De feiten zijn hard: elk Afrikaans land is armer dan toen het onafhankelijk werd. En de nabije toekomst, aldus Van der Veen, zal geen echte verbeteringen voor Afrika brengen. Het verval van het Afrikaanse continent is kort na de onafhankelijkheid in de jaren zestig van de vorige eeuw begonnen en dit proces zet zich tot op heden voort. Terwijl Afrikaanse en Aziatische landen 45 jaar geleden nog op hetzelfde niveau zaten, zijn de welvaartsverschillen inmiddels groot. Bij de onafhankelijkheid in 1964 waren de inwoners van Zambia gemiddeld twee keer zo rijk als de bewoners van Zuid-Korea. Rond de eeuwwisseling waren Zuid-Koreanen echter gemiddeld maar liefst zevenentwintig maal zo rijk als de Zambianen.

Uit de studie van Van der Veen wordt duidelijk dat veel gegeven theorieën – zoals het warme klimaat, de door koloniale machthebbers verkeerd getrokken grenzen, te lage prijzen voor grondstoffen, landbouwsubsidies in de rijke landen, handelsbarrières, geen afdoende verklaring bieden. De echte oorzaak van Afrika's armoede is volgens Van der Veen van culturele aard, en ligt in het op het continent dominante systeem van patronage en cliëntelisme, op macro- en microniveau.

Elders op de wereld zijn er weer andere culturele factoren die economische ontwikkeling belemmeren. Men denke aan het kaste-systeem in India. Achter al deze factoren schuilt echter een meer fundamentele factor, die samenhangt met het mensbeeld en levensbeschouwing. Cultuurbeïnvloeding en gedragsverandering dienen op dit meest fundamentele niveau in te zetten omdat het welslagen van welke ontwikkeling dan ook afhankelijk is van primaire zaken als een besef van plicht en verantwoordelijkheid, persoonlijke hygiëne, schulden aflossen, trouw in relaties, etc. etc. Aandacht voor deze fundamentele zaken in het onderwijscurriculum dient daarom een integraal onderdeel van ieder ontwikkelingsprogramma te zijn.

Tussentijdse conclusie (5)

- Het succes van welke benadering dan ook is sterk afhankelijk van juridische (staatsrechtelijke), culturele en mentale voorwaarden, die lokaal bepaald zijn maar in alle gevallen aparte aandacht verdienen.
- Achter al deze factoren schuilt echter een meer fundamentele factor, die samenhangt met levensbeschouwelijke zaken en het daaruit voortvloeiende mensbeeld. Cultuurbeïnvloeding en gedragsverandering dienen op dit meest fundamentele niveau in te zetten omdat het welslagen van welke ontwikkeling dan ook afhankelijk is van primaire zaken als een besef van plicht en verantwoordelijkheid, persoonlijke hygiëne, schulden aflossen, trouw in relaties, etc. etc. Aandacht voor deze fundamentele zaken in het onderwijscurriculum dient daarom een integraal onderdeel van ieder ontwikkelingsprogramma te zijn.

Noten

¹ H. L. Wesseling, 'Echt en vals in de koloniale geschiedenis', in Wesseling, *Oorlog lost nooit iets op: opstellen over Europese geschiedenis* (Amsterdam, 1993), pp. 95-115; ook in: *Een veranderende wereld: liber amicorum ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van Ferdinand van Dam* (Amsterdam, 1991), pp. 14-26.

² Alle citaten in dit hoofdstuk zijn afkomstig van de website van het ministerie van Buitenlandse Zaken: www.minbuza.nl/nl/ontwikkelingssamenwerking. Op deze website is ook de beleidsnotitie *Aan elkaar verplicht* uit oktober 2003 te vinden, waarin minister Agnes van Ardenne de hoofdpunten van haar beleid heeft uiteengezet.

³ Zie de 'Aanbiedingsbrief inzake subsidietoekenning van het Medefinancieringsstelsel (MFS) 2007-2010' d.d. 22 september 2006: www.minbuza.nl/nl/actueel/brievenparlement,2006/09/Aanbiedingsbrief.

⁴ Zie de in noot 2 genoemde beleidsnotitie, pp. 11 e.v.

⁵ Elsevier van 30 oktober 2004.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *NRC Handelsblad* van 1 juli 2005.

⁸ Elsevier van 5 februari 2000 (interview n.a.v. het boek *Politiek van goede bedoelingen* [Amsterdam: Boom, 1999]).

⁹ Zie: www.earthinstitute.columbia.edu.

¹⁰ Zie: www.unmillenniumproject.org.

¹¹ Het boek werd gelanceerd via een lang artikel ('The End of Poverty') in *Time* van 14 maart 2005. Voor de Nederlandse vertaling van het boek, zie: Jeffrey Sachs, *Het einde van de armoede: hoe we dit doel binnen twintig jaar kunnen bereiken* (Rotterdam: Lemniscaat, 2005).

¹² Zie www.endofpoverty.nl.

¹³ 'De stelling van Ferdinand van Dam: vrijhandel berokkent Afrika alleen maar schade', *NRC Handelsblad* van 2 juli 2005. Zie ook de in noot 1 genoemde bundel, alsmede: Ferdinand van Dam, *Omzien naar de derde wereld: artikelen en discussies over het ontwikkelingsvraagstuk, 1978-1998* (Den Haag, 1999).

¹⁴ Zie Gertrude Himmelfarb, *One Nation, Two Cultures* (New York, 1999), pp. 30-58.

¹⁵ Zie voor meer hierover www.nyenrode.nl/socialventuring

¹⁶ 'Aan geld heb ik niets. Hoogleraar betreft bedrijven bij maatschappelijke problemen', *Nederlands Dagblad* van 26 mei 2006.

¹⁷ Zie voor meer informatie: www.yearofmicrocredit.org

¹⁸ Zie voor meer informatie: www.grameen-info.org

¹⁹ Roel van der Veen, 'Wat is er mis met Afrika?', in Bram Martin, red., *Buitenlandse politiek na 11 september 2001* (Den Haag: Edmund Burke Stichting, 2004), pp. 24-27; een samenvatting van de dissertatie van de auteur: *Afrika: van de Koude Oorlog naar de eenentwintigste eeuw* (Amsterdam, 2002). Van der Veen is plaatsvervangend hoofd Sub-Sahara Afrika op het ministerie van Buitenlandse Zaken.